

УДК 347.95

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.56>

ЗУПИНЕННЯ ВИКОНАННЯ (ДІЇ) СУДОВОГО РІШЕННЯ НА СТАДІЇ КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Попов О.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0000-0002-4792-250X
e-mail: o.i.popov@nlu.edu.ua*

Попов О.І. Зупинення виконання (дії) судового рішення на стадії касаційного перегляду: окремі питання правозастосування.

Представлена стаття присвячена обговоренню проблемних питань застосування процедури зупинення виконання рішення або зупинення його дії на стадії касаційного перегляду.

Стверджується, що окреслена процедура виступає важливою гарантією захисту прав та інтересів учасників процесу на випадок ухвалення незаконного судового рішення, а її базовою метою є недопущення порушення прав, свобод та охоронюваних законом інтересів особи, яка подала касаційну скаргу та інших осіб, які беруть участь у справі, якщо такі наслідки можуть настати у зв'язку з виконанням (дією) оскаржуваного судового рішення.

На підставі аналізу практики застосування Верховним Судом окремих норм процесуального закону при розгляді клопотань про зупинення виконання (дії) судового рішення зроблено висновок, що вказана процедура має ознаки винятковості й потребує від заявника приділення належної уваги обґрунтуванню наявності підстав для вжиття судом відповідних заходів. Останнє становить змістовний аспект цієї процедури та передбачає не лише вимогу якісної аргументації заявником свого клопотання, а й подання ним достатньої кількості належних та допустимих доказів, які свідчать про звернення оскаржуваного рішення до примусового виконання (наприклад, постанови про відкриття виконавчого провадження, постанов про вчинення окремих виконавчих дій тощо), а також інших обставин, встановлення яких дозволить переконати суд касаційної інстанції у наявності об'єктивних ризиків припустити, що не вжиття заходів зупинення виконання (дії) рішення суду вплине на неможливість або ускладнить відновлення порушеного права заявника, у випадку скасування в подальшому Верховним Судом такого рішення.

Поряд із цим в межах дослідження виявлено певні неузгодженості, які мають місце між окремими нормами статей 394 та 436 ЦПК України та висловлено пропозиції стосовно їх усунення.

Ключові слова: Верховний Суд, цивільне судочинство, зупинення виконання судового рішення, зупинення дії судового рішення, касаційний перегляд судових рішень, єдність судової практики.

Popov O.I. Suspension of execution (action) of a court decision at the stage of cassation review: separate issues of law enforcement.

The presented article is devoted to the discussion of problematic issues of the application of the procedure of suspension the execution of the decision or suspension its effect at the stage of cassation review.

It is claimed that the outlined procedure serves as an important guarantee of the protection of the rights, freedoms and interests of the participants in the process in case of an illegal court decision, and its basic purpose is to prevent the violation of the rights, freedoms and legally protected interests of the person who filed a cassation complaint and other persons participating in the case, if such consequences may occur in connection with the implementation (action) of the contested court decision.

Based on the analysis of the practice of the application of certain norms of the procedural law by the Supreme Court when considering requests to suspend the execution (action) of a court decision, it was concluded that the specified procedure has signs of exclusivity and requires the applicant to pay due attention to justifying the existence of grounds for the court to take appropriate measures. The latter is a meaningful aspect of this procedure and involves not only the requirement of qualitative argumentation by the applicant for his petition, but also the submission by him of a sufficient amount of proper and admissible evidence, which testifies to the appeal of the contested decision to enforcement (for example, resolutions on the opening of executive proceedings, resolutions on the commission of certain executive actions, etc.), as well as other circumstances, the establishment of which will allow the court of cassation to be convinced of the existence of objective risks to assume that failure to take measures to suspend the execution (action) of the court decision will affect the impossibility or make it difficult to restore the violated right of the applicant, in the event of cancellation in subsequent Supreme Court of such a decision.

Along with this, within the scope of the study, a some of inconsistencies between individual provisions of Articles 394 and 436 of the Civil Procedure Code of Ukraine were identified, and proposals were made to eliminate them.

Key words: The Supreme Court, civil proceedings, suspension of execution of a court decision, suspension of the effect of a court decision, cassation review of court decisions, unity of judicial practice.

Постановка проблеми. Проблематика перегляду судових рішень у касаційному порядку завжди посідала вагоме місце в системі загальних проблем цивільного процесу, свідченням чому є численні наукові праці, присвячені окресленій тематиці, серед яких можна виділити роботи таких вчених як В.С. Войтовський [1], К.В. Гусаров [2], В.В. Комаров [3], А.О. Лесько [4], А.В. Помазанов [5], О.А. Тимошенко [6] та інших. Окремий поштовх до актуалізації досліджень питань касації у цивільному судочинстві був зумовлений результатами судової реформи, що мала місце у 2016-2017 роках та дістала свого втілення, зокрема, у новій моделі касаційного перегляду судових рішень. Лейтмотивом останньої стало зміщення акценту з ординарного перегляду судових рішень, що набрали законної сили, на забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій, як базову функцію новоствореного Верховного Суду та реалізація підходу, суть якого зводиться до того, що касаційний перегляд має бути розрахований не для усіх справ, а лише для тих, розгляд яких сприятиме розвитку права й виробленню єдиних правозастосовних підходів, іншими словами – забезпеченню єдності судової практики. Останнє є, певним чином, відлунням положень Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R (95) 5 від 07 лютого 1995 року «Щодо введення в дію й поліпшення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і торгівельних справах» [7] та відображає філософію сучасної моделі касації й, водночас, впливає на законодавчі підходи щодо регламентації окремих процедур касаційного провадження у цивільному судочинстві.

Стан опрацювання проблематики. Відзначимо, що не зважаючи на доволі питому кількість наукових публікацій, у яких висвітлювалися питання перегляду судових рішень в межах третього інстанційного циклу за правилами нової редакції ЦПК України, окремі процедури касаційного провадження на сьогодні досі залишаються недостатньо вивченими. Серед таких, до прикладу, можна виділити зупинення виконання або зупинення дії судового рішення на стадії касаційного перегляду, обговоренню якої була присвячена лише незначна кількість робіт у науковій та публіцистичній літературі [8; 9].

Зважаючи на викладене **метою** цього дослідження постає доктринальний аналіз та характеристика процедури зупинення виконання (дії) рішення Верховним Судом на стадії касаційного перегляду у цивільних справах, зокрема, в аспекті наявних проблем правозастосування, що мають місце в судовій практиці.

Виклад основного матеріалу. Передусім вважаємо за необхідне звернути увагу на зміст нормативних приписів процесуального закону, які закріплюють можливість застосування відповідної процедури та містяться у ст.ст. 394, 436 ЦПК України. Так, відповідно до ч. 8 ст. 394 ЦПК України при відкритті касаційного провадження, за наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суд у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду або зупинення його дії [10]. Згідно ч. 1 ст. 436 ЦПК України суд касаційної інстанції за заявою учасника справи або за своєю ініціативою може зупинити виконання оскарженого рішення суду

або зупинити його дію (якщо рішення не передбачає примусового виконання) до закінчення його перегляду в касаційному порядку [10].

Відзначимо, що існування процедури зупинення виконання (дії) судового рішення на стадії касаційного перегляду зумовлене, насамперед, специфікою об'єкту касаційного оскарження та предметних повноважень Верховного Суду, які передбачають перегляд судових рішень, що вже набрали законної сили, після їх перегляду в апеляційному порядку. Виходячи зі змісту ст. 384 ЦПК України постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили після її прийняття, при цьому оскарження у касаційному порядку не зупиняє її виконання (дію), а тому сторона процесу, на користь якої було ухвалено судове рішення, може одразу після винесення рішення апеляційним судом вживати заходів, спрямованих на його реалізацію, зокрема, отримання виконавчого документу та звернення рішення суду по примусового виконання.

Таким чином, зважаючи на існуючі часові межі реалізації заінтересованою стороною права на касаційне оскарження та розгляду справи Верховним Судом, цілком можливою є ситуація, за якої суд касаційної інстанції, за наслідками касаційного перегляду, скасовує оскаржуване рішення, яке на час такого скасування вже буде виконаним. Останнє, водночас, створюватиме для заінтересованої особи додаткові складнощі, які, в деяких випадках можуть мати незворотній ефект.

Зважаючи на вищевикладене, базовою метою процедури зупинення виконання судового рішення або зупинення його дії виступає недопущення порушення прав, свобод та охоронюваних законом інтересів особи, яка подала касаційну скаргу та інших осіб, які беруть участь у справі, якщо такі наслідки можуть настати у зв'язку з виконанням (дією) судового рішення [11].

Дослідження змісту норм процесуального закону, які регламентують порядок вирішення Верховним Судом питання про зупинення виконання або зупинення дії оскаржуваного судового рішення, обумовлює необхідність зосередження уваги на низці темпоральних, процедурних та змістовних аспектів.

Насамперед слід звернути увагу на певні неузгодженості, які мають місце між нормами ст. 394 та ст. 436 ЦПК України. Перша з них полягає у визначенні часових меж заявлення клопотання про зупинення виконання (дії) судового рішення. Зокрема, зі змісту п. 6 ч. 2 ст. 392 та абзацу другого ч. 8 ст. 394 ЦПК України випливає, що відповідне клопотання має подаватись заявником виключно разом із касаційною скаргою та вирішуватись судом разом із питанням про відкриття касаційного провадження. Разом із тим, положення ч. 1 ст. 436 ЦПК України, навпаки, не встановлюють часових обмежень у поданні такого клопотання, що дозволяє висувати про можливість застосування відповідної процедури й після відкриття касаційного провадження, на більш пізніх стадіях касаційного перегляду. Подібна неузгодженість процесуальних норм вже ставала предметом критики на сторінках юридичної літератури [8, с. 157-158; 12, с. 144-145], у зв'язку з чим слід підтримати позицію інших дослідників, які наголошують на необхідності законодавчого закріплення у ч. 8 ст. 394 ЦПК України можливості особи, яка є суб'єктом касаційного оскарження, подавати клопотання про зупинення виконання (дії) судового рішення й після відкриття касаційного провадження і до його закінчення [8, с. 158]. Останнє, на наше переконання, є цілком виправданим, оскільки доволі часто підстави для подання відповідного клопотання виникають вже після відкриття касаційного провадження. Разом із тим справедливим буде відзначити, що станом на сьогодні, навіть не зважаючи на очевидну неузгодженість норм, подання такого клопотання вже після відкриття касаційного провадження на практиці, зазвичай, не стає перешкодою для застосування відповідної процедури Верховним Судом, за умови його належного обґрунтування.

Другим цікавим моментом, в аспекті порівняння норм ст.ст. 394 та 436 ЦПК України є те, що законодавець фактично передбачає два шляхи ініціювання процедури зупинення виконання (дії) оскаржуваного судового рішення: 1) за клопотанням особи або 2) за ініціативою самого Верховного Суду.

Стосовно останнього А.О. Лесько відмічає, що у випадку відсутності клопотання особи про зупинення виконання (дії) судового рішення, постановлення судом касаційної інстанції відповідної ухвали має бути належно вмотивованим, а самі обставини, які зумовлюють проявлення судом такої ініціативи – істотними. Зокрема дослідниця, підкреслюючи різницю між двома існуючими шляхами, акцентує увагу на тому, що в першому випадку суд виходить із обставин, які наведені скаржником у клопотанні, а у випадку ініціативи суду – з доводів касаційної скарги, які можуть свідчити про необхідність зупинення виконання чи дії рішення суду [8, с. 159].

У цьому контексті варто зауважити, що у низці своїх рішень Верховний Суд наголосив, що виходячи з завдань та основних засад цивільного судочинства, визначених частинами 1, 3 ст. 2 ЦПК України, при вирішенні питання про зупинення виконання судового рішення або зупинення його дії, суд касаційної інстанції повинен враховувати необхідність у цьому, яка дістає свого прояву, зокрема, в наявній ймовірності ускладнення повторного розгляду справи внаслідок можливого скасування судового рішення, потреби у забезпеченні збалансованості інтересів сторін справи, запобіганню порушенню прав осіб, які брали участь у справі та які не брали такої участі, але оскаржуваним рішенням було вирішено питання про їх права, свободи чи обов'язки, з урахуванням того, що клопотання про зупинення виконання рішення або його дії є вмотивованим та містить обґрунтовані підстави для застосування відповідної процедури, що підтверджені належними та допустимими доказами [13; 14; 15].

З аналізу вищенаведених правових позицій Верховного Суду випливає низка ключових висновків, які дозволяють охарактеризувати досліджувану процедуру як таку, що має ознаки винятковості та потребує від заявника не лише приділення належної уваги обґрунтуванню наявності підстав для зупинення виконання (дії) оскаржуваного судового рішення, а й представлення суду достатніх доказів, які підтверджують відповідні доводи заявника (змістовний аспект).

Так, в ухвалі від 26 липня 2021 року у справі № 208/3651/18 Верховним Судом було зазначено, що мотивами, які можуть слугувати обґрунтуванням поданого клопотання про зупинення виконання рішення суду можуть, зокрема, бути відкриття виконавчого провадження щодо примусового виконання судового рішення, неможливість повороту виконання рішення у разі його скасування тощо [16]. Серед інших підстав, на які здійснюється посилання при обґрунтуванні необхідності застосування цієї процедури у судовій практиці зустрічаються також винятковість значення справи для заявника, стягнення за рішенням суду значної суми коштів з боржника, рішення стосується виселення осіб, поновлення трудових прав чи інших основоположних прав людини та інше [8, с. 159]. Водночас у будь-якому випадку, незалежно від того, які саме аргументи покладаються заявником в основу свого клопотання, доводи клопотання про зупинення виконання (дії) судового рішення мають бути належним чином обґрунтовані та доведені, що у підсумку дозволить переконати суд у тому, що захист прав та інтересів заявника стане об'єктивно неможливим без вжиття таких заходів, зокрема, але не виключно, якщо для відновлення порушених прав необхідно буде докласти надмірних зусиль та (або) втрат, чи існуватимуть перешкоди у застосуванні встановленого законом механізму повороту виконання судового рішення або визначатиме застосування такого механізму взагалі неможливим [17].

Одним з прикладів, через який можна продемонструвати наявність такого логічного зв'язку, є трудові спори, предметом позову в яких постають вимоги про стягнення заборгованості з заробітної плати чи інших виплат, що впливають з трудових правовідносин. Так, у випадку оскарження в касаційному порядку рішення суду про стягнення з роботодавця грошових коштів як компенсації середнього заробітку за час вимушеного прогулу, подання заявником клопотання про зупинення виконання рішення може бути обумовлене особливостями законодавчого регулювання порядку примусового стягнення таких коштів, внаслідок яких не вжиття заходів із зупинення виконання та подальше стягнення з заявника оспорюваної суми може зробити неможливим їх повернення навіть у випадку скасування судом касаційної інстанції оскаржуваних рішень. Річ у тім, що в силу положень п. 3 ч. 1 ст. 444 ЦПК України суд касаційної інстанції, приймаючи постанову, вирішує питання про поворот виконання, якщо, скасувавши рішення (визнавши його нечинним), він відмовляє в позові повністю. Проте, відповідно до ч. 2 ст. 445 ЦПК України у справах про стягнення аліментів, а також у справах про стягнення заробітної плати чи інших виплат, що впливають з трудових правовідносин, поворот виконання не допускається незалежно від того, у якому порядку ухвалено рішення, за винятком випадків, коли рішення було обґрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача [10]. Таким чином, в силу вищенаведених положень процесуального закону, у випадку примусового виконання оскаржуваного рішення, навіть за умови його подальшого скасування Верховним Судом за наслідками касаційного перегляду, заявник буде позбавлений можливості повернути примусово стягнені грошові кошти, виходячи із специфіки їх природи та неможливості застосування до такого рішення процедури повороту виконання. Вищенаведений підхід простежується крізь призму аналізу висновків Верховного Суду, сформульованих в ухвалях від 24 січня 2022 року у справі № 756/10674/19 [18], від 30 травня 2023 року у справі № 572/3497/21 [19], від 07 серпня 2023 року у справі № 707/2717/21

[20], від 13 листопада 2023 року у справі № 204/8655/21 [21] та низці інших ухвал. Аналогічний механізм обґрунтування необхідності у задоволенні клопотання про зупинення виконання судового рішення може бути застосований і щодо інших справ, предметом позову в яких постає стягнення грошових коштів, які в силу своєї природи не підлягають поверненню, навіть у випадку їх безпідставного набуття (ст. 1215 ЦК України) [22].

Стосовно зупинення дії судового рішення варто відзначити, що на відміну від зупинення виконання судового рішення, вказана процедура може застосовуватись до тих рішень, які за своїм характером є такими, що не підлягають примусовому виконанню. Одним з прикладів останніх можуть слугувати рішення у справах про визнання недійними правочинів, предметом яких є відчуження нерухомого майна [23]. Як відзначає А.О. Лесько внаслідок ухвалення такого рішення, навіть при незастосуванні реституції, відновлюються права попереднього власника на майно. Останнє, в свою чергу, впливає на те, що попередній власник набуває можливості розпорядження спірним майном до закінчення касаційного провадження й, навіть у випадку скасування касаційним судом оскаржуваного рішення, відновлення прав заявника може стати неможливим або значно утрудненим. Необхідність законодавчого закріплення процедури зупинення дії судового рішення, поряд із зупиненням його виконання, вказана вчена пояснює вимогою часу та наявною судовою практикою, яка показала, що дія судових рішень, якими попередній власник відновлювався в правах на період до скасування цих рішень судом касаційної інстанції, часто призводила до незворотних наслідків для особи, яка подала касаційну скаргу [8, с. 159-160].

Висновки. Таким чином, процедура зупинення виконання (дії) рішення суду на стадії касаційного перегляду виступає важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів учасників процесу у випадку ухвалення незаконного судового рішення. Разом із тим, враховуючи винятковий характер вказаної процедури та наявну правозастосовну практику Верховного Суду, варто зацентувати увагу на важливості належного обґрунтування наявності підстав для її застосування, яка полягає не лише у якісній аргументації заявником свого клопотання, а й поданні ним достатньої кількості належних та допустимих доказів, які свідчать про звернення оскаржуваного рішення до примусового виконання (наприклад, постанови про відкриття виконавчого провадження, постанов про вчинення окремих виконавчих дій тощо), а також інших обставин, встановлення яких дозволить запевнити суд касаційної інстанції у наявності об'єктивних ризиків припускати, що не вжиття заходів зупинення виконання (дії) рішення суду вплине на неможливість або ускладнить відновлення порушеного права заявника, у випадку скасування в подальшому Верховним Судом такого рішення. Існування подібних запобіжників зумовлене усталеним сприйняттям виконання судового рішення як складової права на судовий захист, у розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, втручанням у яке, по суті, стає окреслена процедура. Саме тому, вищевказані вимоги, які висуваються до заявника при обґрунтуванні клопотання про зупинення виконання або зупинення дії рішення суду на стадії касаційного перегляду відповідають засадам пропорційності, позаяк спрямовані на забезпечення дотримання балансу інтересів сторін при вирішенні Верховним Судом питання про необхідність вжиття відповідних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войтовський В.С. Касаційне оскарження в цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2017. 203 с.
2. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках: монографія. Харків: Право, 2010. 352 с.
3. Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків: Право, 2012. 624 с.
4. Лесько А.В. Правові засади визначення повноважень суду касаційної інстанції у цивільному процесі: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 2020. 248 с.
5. Помазанов А.В. Касаційний перегляд судових рішень у цивільному процесі України: дис. докт. філос.: 081 – Право. Київ, 2019. 252 с.

6. Тимошенко О.А. Касаційне провадження у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2012. 19 с.
7. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи R (95) 5 від 07 лютого 1995 року «Щодо введення в дію й поліпшення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і торгівельних справах». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95387>.
8. Лесько А. Вирішення судом касаційної інстанції питання про зупинення виконання судового рішення або зупинення його дії. *Слово національної школи суддів України*. 2018. № 3 (24). С. 156–165.
9. Чарторийський К. Зупинення виконання рішення суду в податкових спорах. *Юридична газета*. 2019. № 41-42 (695-696). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zupinennya-vikonannya-rishennya-sudu-v-podatkovih-sporah.html>.
10. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
11. Ухвала Верховного суду від 10 серпня 2020 року у справі № 727/4094/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/90985824>.
12. Кучер Т.М. Право на судовий захист в порядку цивільного судочинства України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2009. 198 с.
13. Ухвала Верховного Суду від 10 серпня 2022 року у справі № 753/8801/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105668148>.
14. Ухвала Верховного Суду від 08 січня 2024 року у справі № 686/14714/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116258523>.
15. Ухвала Верховного Суду від 17 липня 2024 року у справі № 372/1272/21-ц. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/120454395>.
16. Ухвала Верховного Суду від 26 липня 2021 року у справі № 208/3651/18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/98586141>.
17. Ухвала Верховного Суду від 26 червня 2024 року у справі № 160/6146/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/120003854>.
18. Ухвала Верховного Суду від 24 січня 2022 року у справі № 756/10674/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102765524>.
19. Ухвала Верховного Суду від 30 травня 2023 року у справі № 572/3497/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/111279058>.
20. Ухвала Верховного Суду від 07 серпня 2023 року у справі № 707/2717/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/112691866>.
21. Ухвала Верховного Суду від 13 листопада 2023 року у справі № 204/8655/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114904552>.
22. Ухвала Верховного Суду від 28 липня 2021 року у справі № 766/9872/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/98671723>.
23. Ухвала Верховного Суду від 26 січня 2022 року у справі № 755/17313/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102828841>.